

सद्यकाळावर भाष्य

ग ज्ञानन मुक्तिबोध हा आधुनिक हिंदी कवितेतील असा एक महत्त्वाचा टप्पा आहे, की ज्याला वळसा घालून पुढे जाता येणं कठीण आहे. मुक्तिबोधानंतर कवीच्या ज्या काही पिढ्या झाल्या, त्यातील सगळ्या प्रमुख कवींनी आपल्या कवितेवरील मुक्तिबोधाचं ऋण मान्य केलं आहे. प्रसिद्ध हिंदी कवी चंद्रकांत देवतालेही त्याला अपवाद नाहीत. श्रेष्ठ भारतीय कवी विष्णु खरे यांनी देवताले यांचा सन्मान करताना १९७७ साली लिहिलं होतं- 'मुक्तिबोध आज जिवंत असते, तर त्यांनी जशा कविता लिहिल्या असत्या, तशा कविता देवताले लिहीत आहेत.' अशा देवतालेसारख्या महत्त्वपूर्ण कवींच्या साहित्य अकादेमी पुरस्कार प्राप्त कवितासंग्रहाचा 'दगड भिरकावू लागलोय...' या शीर्षकानिशी प्रफुल्ल शिलेदार यांनी मराठीत अनुवाद केला आहे.

देवताले यांची या संग्रहातील कविता वैचारिक शत्रुंची नोट ओळख करून देऊन त्यांच्यावर वैचारिक हल्ला करण्यासाठी आवश्यक असलेला विवेक, ऊर्जा आणि धैर्य प्रदान करते. आपण जगत असलेल्या काळाची नेमकी मांडणी करते. धर्म, संस्कृती यांच्या संरक्षणाच्या नावावर वाढत चाललेला हिंसाचार पाहून कवीला वाटतं, 'हा प्रार्थनेचा मारेकरी काळ आहे.' देव, धर्म, आध्यात्मिक उपासना या सगळ्या गोष्टींशी हिंसा, हिंसेचं तत्त्वज्ञान जोडून घेण्याचे प्रयत्न अनेक वर्षांपासून आपल्या समाजात सुरू आहेत. 'प्रार्थनेचा मारेकरी काळ', 'राष्ट्रीय अफरातफराच्या...', 'तृतास इतकेच' अशा काही कवितांत हे वास्तव व्यक्त

झालं आहे. धर्मोपदेशकाचं रूप घेऊन हजारो बहुरूपे विवेकशक्ती आणि माणुसकी यांवर तुटून पडलीयत, हीच आमच्या काळाच्या रोजनिशीतील पहिली ओळ आहे असं कवी 'फक्त पहिली ओळ' या कवितेत म्हणतो. आज हत्या करणारे कशा तऱ्हेने न्यायव्यवस्थेच्या तावडीतून सुटून समाजात प्रतिष्ठा प्राप्त करून बसतात आणि सामान्य माणूस कसा परिचावर फेकला जातोय याचं चित्रण 'अशा तऱ्हेने खटले चालले' या कवितेत केलं आहे. याच तऱ्हेने कवी भ्रष्टाचारी, अपराधी यांना मिळणारा सन्मान 'विशेषणांचं सांडयुद्ध' या कवितेत उजागर करतो. हीच प्रतिष्ठित सत्ताधारी मंडळी आपल्या देशाला सिंगापूर बनवण्याचं स्वप्न दाखवतात, पण त्यांना जीवनावश्यक सुविधासुद्धा तळागाळापर्यंत पोहोचवता आलेल्या नसतात हा विरोधाभास 'सिंगापूरसारखं बनवण्यास...' या कवितेत व्यक्त झाला आहे. कवी 'अनंतकालीनाच्या बाबतीत...', 'दगड भिरकावू...', 'जगातला सगळ्यात...', 'या चमकदार...' अशा काही कवितांतून राजकारण्यांची भ्रष्ट वृत्ती, सरकारी अनास्था, गरीब-श्रीमंत यांच्या जगण्यातील प्रचंड अंतर आणि ती निर्माण करणारी राजकीय-आर्थिक व्यवस्था यांवर कधी उपरोधिकपणे, तर कधी थेटपणे

हल्ला चढवतो.

देवताले 'तू मेलेला बाप...', 'आईचं काळीज...', 'युद्धाच्या घोषणेपूर्वीच...', 'दुर्मीळ संधी...' या कवितांत ज्या तऱ्हेने स्थानिक, राष्ट्रीय पातळीवर घडणाऱ्या घटनांना प्रतिसाद देतात, तसाच ते आंतरराष्ट्रीय पातळीवर घडणाऱ्या घटनांचीही दखल घेतात. रणथंभोरच्या अभयारण्याला क्लिंटन यांनी भेट दिल्याची घटना घेऊन ते 'वाघ...' ही

कविता लिहितात. क्लिंटनला ते 'पंचतंत्रा'तल्या 'विश्वासाघातकी हिंसक पुण्यात्मा' असलेल्या वाघाची उपमा देतात. जे एक प्रकारे, श्रीमंत देशांचं गरीब देशांकडे पाहण्याच्या दृष्टिकोनाचं यथायोग्य वर्णनही ठरतं. अशाच तऱ्हेने 'बुद्धाच्या देशात...', 'पंतप्रधान गेले आहेत...' या कविताही आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील राजकारणावर भाष्य करतात.

देवताले हे आपल्या कवितांतून केवळ आग आणि राग व्यक्त करणारे कवी आहेत, असं

एखाद्याला वाटू शकतं. पण वास्तवात त्यांनी जीवनाच्या सगळ्या अंगांना भिडणाऱ्या कविता लिहिल्या आहेत. 'तू का बरं...', 'तुझे डोळे', 'मी येत राहीन...', 'पाण्याच्या उजेडाच्या...' या कविता तरल प्रेमभावना व्यक्त करणाऱ्या आहेत. 'तुझ्या

तळहातावर', 'तुझ्या आत' या कविता आपल्या सहचारिणीचं जीवनातलं स्थान किती अनन्य आहे, याचा उच्चार करणाऱ्या आहेत. पती-पत्नी यांचं नातं किती समजंस, प्रगल्भ असू शकतं याचा अंदाज या कविता वाचल्यानंतर येतो. 'फादर शलप्या', 'नवीन सागरची...' अशा व्यक्तिचित्रणात्मक कवितांतून त्या त्या व्यक्तीत कवीची मानसिक-भावनात्मक गुंतवणूक किती तीव्र असायची याचा प्रत्यय येतो. 'कांद्याबाबत' ही कांद्यावर लिहिलेली पण त्याही पत्नीकडचं काही पकडू पाहणारी विलक्षण कविता आहे. 'पुरीचा समुद्र', 'कोणार्क' अशा काही कवितांतून त्यांची समुद्र, झाडं यांविषयीची आस्था प्रकट झाली आहे.

प्रफुल्ल शिलेदार यांनी अतिशय जाणकारीने हा अनुवाद केला आहे. त्यांचं सुरुवातीला असलेलं टिपण, तसंच मूळ हिंदी संग्रहातील प्रभात त्रिपाठी यांच्या लेखाचा केलेला अनुवाद, दोन्ही कवितांच्या आकलनास साहाय्यभूत ठरतात. प्रख्यात विचारवंत देरिदा यांनी असं म्हटलं आहे की- 'प्रत्येक संहिता जोवर अनुवादित होत नाही तोवर दुःखी असते.' शिलेदार यांनी देवताले यांचा हा संग्रह अनुवादित करून त्याला एकप्रकारे 'दुःखमुक्तच' केलं आहे. हा संग्रह वाचल्यानंतर अवतीभवतीच्या घटनांकडे पाहण्याची एक सूक्ष्म दृष्टी आपल्यात विकसित होऊ लागतेय, असं वाटतं!

स वा द

दगड भिरकावू लागलोय...

मूळ कवी : चंद्रकांत देवताले
अनुवाद : प्रफुल्ल शिलेदार
मुखपृष्ठ : रोहन पारे
प्रकाशक : साहित्य अकादेमी
पृष्ठ : १९४, किंमत : २२० रु.